

Mandeisk dopritual vid Albysjön 2013.

Foto: Max Stockman (SST)

Vilka är mandéerna?

Mandéerna är en folkgrupp från Irak och Iran som hittills varit nästan helt okänd i väst. När de nu utgör en betydande minoritet i ett land som Sverige, blir kunskap om detta folk och denna religion alltmer viktig. Föreliggande artikel är skriven av kulturanthropologen Martin Lindgren och publicerades ursprungligen i SSTs årsbok 2013. Efter Martins text följer en intervju med Salwan Alkhamas som är mandeisk religiös ledare i Sverige.

Mandéernas ursprung är höljt i historiens dunkel. Deras religion delar gestalter med Gamla testamentet, men myterna kring dessa gestalter är radikalt annorlunda än dem vi känner till.

Själva menar många mandéer att folket och religionen har sina rötter i antikens Mesopotamien, i Sumer, Akkad och Babylon; och det finns en del som stödjer detta. Andra spår pekar på ett gemensamt ursprung med de babyloniska judarna. Det vi vet är att de i minst tvåtusen år levt i vad som är dagens Irak och Iran. Snart kan de dock vara ett minne blott i dessa länder. De irakiska mandéerna har fördrivits i Iraks kanske värsta etniska resning och de få mandéer som finns kvar i Iran lämnar landet i rask takt.

Gnostiker?

Det är idag vanligt att referera till mandéerna som de sista kvarvarande gnostikerna och detta har historiska rötter. Studiet av de religiösa rörelser från senantiken som kallats gnostiska sträcker sig tillbaka till 1700-talet. Det var också då beteckningarna gnostisk och gnosticism började användas. Orsaken till detta var att de historiska källor man hade tillgång till var från kyrkofäderna, då främst Irenaeus av Lyons skrift "Exponering och förnekande av falskeligen så kallad Gnosis", även kallad *Adversus Haereses*, ("Mot heresierna").

Sedan kristendomen blivit romersk statsreligion på 300-talet, förföljdes "gnostikerna" och deras skrifter brändes. Förföljelserna ledde till att mycket få dokument överlevde in i den moderna tiden. Ett var det på 1400-talet översatta verket *Corpus Hermeticum*, en samling skrifter från 100- och 200-talets Egypten som behandlar alkemi, astrologi och magi. Utöver *Corpus Hermeticum* är två andra textsamlingar berömda, *Codex Askevanus* och *Codex Brucianus*, båda från 300- eller 400-talet. Dessa innehåller främst apokryfiska kristna texter.

Viktigaste skrifterna

Förutom ovan nämnda texter var den stora samlingen skrifter som man uppfattade som gnostiska de mandeiska skrifterna *Ginza Rba* (Stora Skatten) och *Drasia d-Yahia* (Johannesboken).

Ginza Rba består av två delar, *Ginza Iamina* (den högra ginzan) och *Ginza Smala* (den vänstra ginzan). *Ginza Iamina* är ett kosmologiskt och mytologiskt traktat som återger mandéernas skapelseberättelse, var de kommer ifrån, hur världen blev till och vart de återvänder efter döden. *Ginza Smala* är en samling hymner, främst för de dödas själar. I klassiskt utförande är de två delarna vända mot varandra och sägs omsluta varandra som två skålar.

Drasia d-Yahia är berättelsen om hur Johannes döparen (Yahia-Yuhanna) får kunskap om det innersta mysteriet från Manda d-Haiye. Västerlandet hade känt till mandéerna sedan åtminstone 1600-talet då jesuitiska och karmelitiska missionärer stött på dem i Mesopotamien, där Portugal hade en handelsstation i Basra. Missionärerna kallade mandéerna "Johannes-kristna" då Johannes döparen ingick bland de mandeiska gestalterna. *Ginza Rba* översattes första gången till latin av en svensk på 1700-talet. En tysk översättning av Lidzbarski, som redan 1915 översatt *Johannesboken*, kom 1925.

Ytterligare texter publicerades först på sent 30-tal och under 40-talet, då E. S. Drower översatte ett flertal manuskript, bland andra *Haran Gawaita* (Det Inre Haran), ett mytologiskt epos som berättar om mandéernas flykt från Jerusalem till Harran i norra Syrien innan de slutligen får leva fredade i södra Mesopotamien; och *Alf Trisar Siuale* (Ettusentolv frågor), som är en esoterisk skrift för de initierade och har formen av frågor och svar mellan en lärjunge och en mästare.

Diskussion om gnosticism

Den stora mängden av mandeiska texter gjorde att mycket av forskningen kring gnosticism byggde på mandeiska källor. Så är till exempel den för lekmän kanske mest kända introduktionen till gnosticismen, *The Gnostic Religion* av Hans Jonas från 1958 till stor del baserad på mandeiskt material. Sedan fynden från 1945 i Nag Hammadi i Egypten blivit tillgängliga för en större forskarvärld har uppfattningen om "gnosticism" och "gnostiker" väsentligt reviderats. Det pågår idag diskussioner om icke-kristna rörelser som mandéerna kan betraktas som gnostiska eller inte. Vidare har det blivit tydligt hur flytande gränserna mellan olika religiösa skolor under senantikens var. Det är till exempel ofta oklart var gränsen mellan "gnosticism", hermetism och nyplatonism går.

Framväxt

Hur den mandeiska religionen växte fram, till och med dess ålder, är höljt i det förflutnas dimmor. Visserligen innehåller mandeismen element som känns igen från Gamla testamentet, babylonisk mytologi, persisk (Magisk) religiös tradition och så vidare. Men vem som influerat vem i antikens Mesopotamien är idag omöjligt att säga. Området är ett av kulturmänniskans äldsta och har i alla tider varit en korsväg mellan öst och väst.

Under århundradena fram till den muslimska invasionen vid mitten av 600-talet behärskades Mesopotamien av Sassaniderna kända för sin intolerans mot andra religioner än den egna Zoroastrianismen. Under denna tid utsattes mandéerna för återkommande förföljelser, något vi kan läsa om i deras krönikor. Samma krönikor berättar också om hur mandéernas prästerskap visade upp sina heliga skrifter för de erövrade muslimska härskarna och därmed kunde trygga sin position som ett bokens folk och mötas med tolerans från de nya herrarna. Mandéerna har i varierande grad kunnat åtnjuta en viss tolerans under islam som ett bokens folk (arabiska: ahl al-Kitab). Detta då en grupp kallad sabierna, (as-sabiyun), likställdes med judar och kristna som gudfruktiga föregångare till muslimerna och omnämns i tre suror i Koranen. Identiteten mellan mandéer och sabier har dock varit föremål för diskussioner bland muslimska lärde, ulema, under historien. Befolkningen i Harran kallades också sabier, men dessa hade en annan religion. Det lilla vi vet om denna religion var att den var starkt färgad av hermetism och nyplatonism, och innehöll astrologiska element. En sammanblandning av Harrans sabier och mandéerna har gjort att mandéerna ibland anklagats för stjärndyrkan av sina muslimska grannar. Mandéernas ambivalenta status har medfört att de ibland kunnat leva i fred under längre perioder och ibland utsatts för våldsamma pogromer.

Samtidshistoria

Under Iraks snabba modernisering från 1930-talet och framåt skedde drastiska förbättringar för mandéerna i Irak. De flyttade från små byar i träskan i söder till städer som Amara, Nasiryiah och Suq Shuyuk; så småningom också till Bagdad och Basra. Många mandéer skaffade sig också högre utbildning och utgjorde en oproportionerligt stor del av landets lärare, ingenjörer och läkare.

Med den högre utbildningen kom också nya idéer, och många mandeiska intellektuella anslöt sig till det Irakiska kommunistpartiet. Partiet var det enda under

1930-, 40- och 50-talen som var uttalat sekulärt och inte bundet till klan- eller stamintressen.

När Baath-partiet, också det sekulärt, dök upp som en allt tydligare maktfaktor anslöt sig en del mandéer även till det. Under Baath-partiets utrensningar under 1970- och 80-talen, flydde de mandeiska kommunister och andra politiskt aktiva som inte blev dödade. Detta var den första stora strömmen av mandéer utomlands.

Den andra kom under FN-sanktionerna på 1990-talet då vanliga irakier svält och många mandéer rånmördades. Orsaken till att mandéerna blev måltavla var att de hade rykte om sig att vara förmögna, alltsedan mandéerna tagit över marknaden för guldsmede efter att judarna lämnat Irak i början av 1950-talet. När det blev uppenbart att mandeiska guldsmeder inte hade så mycket guld och ädelstenar som ryktet gjorde gällande, övergick man till att kidnappa mandeiska barn. I det alltmer laglösa Irak blev det uppenbart för många mandéer att de inte kunde räkna med något skydd från staten, då många gånger brottslingarna själva var poliser och säkerhetsmän.

Värre under 2000-talet

Efter Iraks kollaps 2003 blev situationen konstant värre. Förutom att vara måltavlor för en allt brutalare kriminalitet, utsattes mandéerna nu också för direkt, religiöst motiverat våld. Flygblad delades ut i mandeiska områden, och berättade om att mandéerna ägnar sig åt svart magi, splittrande av äktenskap och underminerande av muslimsk lag. I flygbladen gavs mandéerna tre alternativ: lämna landet, konvertera till islam eller möta svärdet. Från att ha utgjort runt 40 000 före 2003 finns det i Irak idag mindre än 5 000 mandéer kvar. De som kan har flytt landet och hamnat i misär i Jordanien eller Syrien; andra har dödats eller tvångskonverterat. Det är ännu ingen i Irak som är beredd att ge mandéerna skydd som ett bokens folk; såväl shiitiska som sunnitiska skriftlärdar har deklarerat öppet att mandéerna är otrogna (kaafir). I Iran är mandéernas ställning som ett tolererat folk osäker. Mandéerna nämns inte i den iranska konstitutionen som en inhemsk folkgrupp, och mandéer är hindrade från högre utbildning.

Livet i det sekulariserade väst innebär nya utmaningar. I väst är ens sociala identitet inte främst knuten till den religion man tillhör, utan en mängd andra sociala markörer. Detta ställer krav på mandéerna att definiera sig inför omvärlden och sig själva. Denna utmaning ser ut att bli långvarig. Mandéerna delar sitt lands tragedi med andra irakier. Det blir dock allt klarare för dem att de inte är välkomna tillbaka om katastrofen någon gång lägger sig.

Text: Martin Lindgren (2013)

Slutnot: *Idag bor det över 6 000 mandéer i Sverige, kanske så många som uppåt 9 000, främst i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö samt Lund. Antalet ökar konstant genom den flyktingvåg som följt på kriget i Irak och nu i Syrien. Av de sammanlagt 70 000 mandéer som tros finnas i världen utgör den svenska gruppen den största utanför Mellanöstern.*

Mandéer rotar sig i Sverige

I slutet av december 2012 köpte det mandeiska samfundet i Sverige en fastighet i utkanten av Järna söder om Stockholm. Köpet skedde efter en viss tids sökande. När man behöver en tomt med en rinnande bäck begränsar det naturligtvis utbudet av möjliga fastigheter en del.

Vid huset i Järna är många människor samlade en lördag i mars. Det är kvinnor och män, barn och ungdomar. Dessutom ett antal präster, klädda endast i vita, tunna kläder trots att det är några grader kallt.

Salwan Alkhamas är *genzibra*, samfundets andlige ledare, ”ungefär motsvarande en biskop”, förklarar han. Han har en liten stunds paus i de ceremonier som pågår nere vid bäcken och berättar om den högtid mandéerna firar just nu.

– Det är vår viktigaste helg, som kallas de fem vita dagarna, säger han.

I det kalla vattnet i bäcken har man hackat upp en stor öppning i isen. En viktig del i mandeismen är de återkommande dopceremonierna. Dopet är i mandeisk religion en reningsceremoni, som ska göras vid upprepade tillfällen. Idag ska *genzibra* döpas först och sedan ska han döpa de övriga prästerna. De fem vita dagarna infaller alltid i mars månad och att vattnet bara är några få grader varmt får inte hindra att ceremonierna genomförs. Men förhoppningsvis kan en förbättring av förhållandena vara på gång.

Spridda över världen och i Sverige

Enligt samfundets egna beräkningar fanns 2012 drygt 8000 mandéer i Sverige och Salwan Alkhamas tror de är omkring 9000 i år. Det gör Sverige till det land utanför Mellanöstern där det finns flest mandéer.

Irak och Iran är de länder där det alltså finns flest mandéer i världen, även om många tusen flytt därifrån undan förföljelse de senaste tio åren. Australien, Tyskland, de övriga nordiska länderna, Frankrike, England och vissa delar av USA, är andra platser där mandéerna slagit sig ner.

– Nu finns minst 4000 mandéer i Syrien, säger *genzibra*, och vi har mycket kontakt med Migrationsverket för att försöka lösa situationen.

Mandé kan bara den vara som är barn till en mandeisk far och en mandeisk mor. Att inträda i mandeismen om man har en annan bakgrund, går inte.

Fyra mandeiska församlingar finns nu i Stockholm och dessutom finns församlingar i flera större städer i södra och mellersta Sverige. I Sandviken finns den nordligast belägna församlingen. Totala antalet församlingar är tolv. Några församlingar har gjort insamlingar och man har fått hjälp ifrån trosfränder på andra platser i världen och är på väg att antingen köpa eller bygga ett hus.

Regler och uppgifter

Salwan Alkhamas berättar om de viktigaste uppgifter han har som *genzibra*.

– Det viktigaste är att inviga präster och att inviga *mendi* under de fem vita dagarna, säger han. *Mendi* är en liten hydda, och en sådan håller man på att bygga invid bäcken

i Järna. Hyddan byggs av bambu och kläs, på både ut- och insidan, med lera. Delar av ceremonierna utförs sedan inne i hyddan.

Präster och genzibra lever med mycket strikta matregler. De måste tillaga all mat själva av råvaror, baka sitt eget bröd och får bara dricka vatten från "levande", rinnande bäckar och liknande. Kranvatten kan man använda för att tvätta sig, men dricka det får prästerna inte göra.

Rötter och framtid

Mandéernas historiska rötter finns i det antika Babylonien, dagens Irak. En av deras heliga skrifter heter "Adams bok" och de menar sig gå tillbaka ända till den första människan. Flera av de gestalter som möter i kristendomens Gamla Testamentet, finns också i mandéernas heliga skrifter.

– Och Johannes Döparen ser vi som den siste profeten, säger Salwan Alkhamas. Han ser positivt på framtiden. Flertalet mandeiska ungdomar i Sverige håller fast vid religionen, samtidigt som de utbildar sig och tar del i de samhällen dit omständigheterna har fört dem. Och samfundet har planer för fastigheten i Järna.

– Vi har redan samlat in pengarna och ska bygga en samlingsal för 200 personer, med dopbassänger inomhus så att det rinnande vattnet kan värmas upp, säger han.

Text: Peter Carlsson (2013)